

педагогічними умовами, критеріями і рівнями готовності, а реалізується в змісті, формах і методах професійної підготовки. Визначення групи педагогічних умов, показників, критерій, рівнів формування методичної культури майбутнього викладача економіки ми представимо в наших подальших наукових працях.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Большая психологическая энциклопедия / отв. ред. Н. В. Дубенюк. – М. : Эксмо, 2007. – 544 с.
2. Вишнякова С. М. Профессиональное образование. Словарь. Ключевые понятия, термины, актуальная лексика / С. М. Вишнякова. – М. : НМЦ СПО, 1999. – 538 с.
3. Качалов Д. В. Система формирования педагогической культуры у студентов вуза - будущих учителей в инновационной образовательной среде : дис. д-ра пед. наук : 13.00.08 / Качалов Дмитрий Владимирович. – Шуя, 2011. – 387 с.
4. Коджаспирова Г. М. Словарь по педагогике / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – М., Ростов-на-Дону : Издательский центр «МарТ», 2005. – 448 с.
5. Морозов А. В. Деловая психология. Курс лекций : учеб. для высших и средних спец. учеб. заведений / А.В. Морозов. – СПб. : Издательство «Союз», 2000. – 576 с.
6. Павленко О. О. Змістовна характеристика компонентів методичної культури викладача економіки // Викладач і студент: умови особистісно-професійного зростання : Міжнар. наук.-практ. конф., 22-23 травня 2014 р. : зб. доп. і тез. / [ред. кол. А. І. Кузьмінський, О. П. Савченко та ін.] – Черкаси : ФОП Чабаненко Ю. А., 2014. – С. 116 – 119.

7. Павленко Е. А. Методическая культура учителя как условие успешности здоровьесберегающей деятельности / Е.А. Павленко // Теоретические основы здоровьесберегающей деятельности учителя : коллективная монография / под ред. д.п.н., проф. Л. В. Кондрашовой, д.п.н., проф. А. Клим-Климашевской. – Седльце (Польша) – Черкассы (Украина) : УПХ – ЧНУ имени Богдана Хмельницкого, 2014. – С. 230 – 255.

8. Павленко О. О. Методична культура як системоутворююча основа професіоналізму майбутнього викладача економіки / О. О. Павленко // Проблеми сучасної педагогічної освіти. – Ялта: РВВ КГУ, 2014. – Вип. 43. – Ч.1. – С. 195 – 205. – (Серія «Педагогіка і психологія»).

9. Павленко О. О. Характеристика методичної культури викладача економіки та зміст її компонентів / О.О. Павленко // Вісник Черкаського університету. – Черкаси: Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, 2014. – № 15 (308). – С. 67 – 74. – (Серія «Педагогічні науки»).

10. Подласый И. П. Педагогика : 100 вопросов – 100 ответов : учеб. пособ. для вузов / И. П. Подласый. – М. : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2004. – 365 с.

11. Слободчиков В. И. Психологические основы личностно-ориентированного образования / В. И. Слободчиков // Мир образования – образование в мире. – 2001. – № 1. – С. 14 – 28.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Павленко Олена Олексіївна - кандидат педагогічних наук, доцент, дійсний член Міжнародної Асоціації професорів слов'янських країн докторант Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Коло наукових інтересів: педагогіка вищої школи; методична культура майбутнього викладача економіки.

УДК 37(091)477.65

ОРГАНІЗАЦІЯ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ У ЄЛИСАВЕТГРАДСЬКОМУ КАВАЛЕРІЙСЬКОМУ ЮНКЕРСЬКОМУ УЧИЛИЩІ

Олександр ПЕРЦОВ (Кіровоград)

Сучасний етап розвитку збройних сил України пред'являє підвищені вимоги до офіцерських кадрів, їх ділових, професійних, загальнолюдських і морально-бойових якостей. Одним з шляхів подальшого вдосконалення виховання командного складу в сучасних умовах є вивчення багатого досвіду розвитку теорії і практики виховання військовослужбовців кінця XIX – початку XX ст.

Наприкінці XIX – початку XX ст. проблема діяльності юнкерських училищ досліджувалася М. Лалаєвим, Д. Левшиним, П. Бобровським, П. Пільським та інш., наприкінці XX – початку XXI ст. – В. Харламовим, Ю. Галушко, А. Колесніковим, С. Волковим, В. Ізоновим, В. Самусенко та інш. Проте окремого дослідження присвяченого Єлисаветградському кавалерійському юнкерському училищу здійснено не було.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей морального виховання у

Єлисаветградському кавалерійському юнкерському училищі.

Після Кримської війни перетворення, що почалися в російському суспільстві торкнулися і питань виховання молодого покоління. Своєрідним імпульсом до активізації виховної роботи з молоддю був Маніфест імператора Олександра II з нагоди закінчення Кримської війни, у якому прослідковувалася тенденція до пом'якшення примусового насадження громадської моральності.

У Єлисаветградському кавалерійському юнкерському училищі з перших днів його створення була організована і постійно удосконалювалася виховна робота з юнкерами. Хоча керівництво училища підтримувало думку Міністра народної освіти О. Головіна про те, що навчальні заклади повинні передусім розв'язувати освітні завдання, а виховні реалізуються у процесі навчання [11, с. 262]. В закладі офіцер для юнкера був керівником, а не

вихователем, оскільки юнкери вступали у нього в тому ж віці, що і на службу в армію [7, с. 445].

Всі юнкерські училища були своєрідною перехідною ланкою від виховного закладу (кадетський корпус, гімназія) до армійської служби і тому мали подвійний, службово-виховний характер. Ця двоїстість і породжувала багато непорозумінь і суперечок.

Завдання військового виховання полягало у вирішенні питання: «как поступить, чтобы не только не подорвать, но, напротив, развить и укрепить нравственную энергию» вихованців [2, с. 85].

Військовий педагог генерал М. Драгомиров вважав, що робота з морального виховання повинна спрямовуватись на формування таких якостей як відданість Цареві й Батьківщині, дисциплінованість, зміст якої виявлявся у виконанні всіх наказів керівництва, крім тих, що спрямовувались проти Царя; неможливості залишення військового об'єкту без дозволу; у надзвичайних випадках повідомлення керівництву або затримання зловмисників і передання їх керівництву; віра у непорушність наказів; хоробрість (рішучість, безстрашність); почуття взаємодопомоги; без нарікань терпіння холоду, голоду тощо [2, с. 85].

Юнаки, що вступали в училище іноді мали не лише недостатню освітню підготовку, а й виховну, що відображалось на їхній поведінці. Вищою моральністю була у тих юнкерів, які вступали в училище за переконанням, свідомо, з великим бажанням отримати освіту, знайти своє місце в житті.

В Єлисаветградському кавалерійському юнкерському училищі виховною роботою з юнкерами займалися всі посадовці, пов'язані з організацією навчально-виховного процесу, від начальника закладу до молодшого ротного офіцера. Проте щоденну виховну роботу проводили ротний командир і молодші офіцери. До їх відбору в училищах підходили дуже ретельно, отже вимоги до них були високими.

Ротні офіцери були націлені, передусім, на підготовку юнкерів до службової діяльності й тільки потім на їхнє моральне виховання [7, с. 452].

На початку ХХ ст. на посади молодших офіцерів, відповідно до вимог Збірки військових постанов, обиралися офіцери кавалерійських або козачих військ 3-поміж тих, що закінчили курс в Пажеському корпусі, у військовому училищі, або в одному з вищих навчальних закладів. Кандидати на ці посади повинні були бути в чині не вище за штабс-капітана (штабс-ротмістра, підосавула) гвардії або капітана (ротмістра, осавула) армії, прослужити в офіцерському званні не менше п'яти років і з них безпосередньо перед призначенням в училище не менше двох років у строю.

Молодший офіцер відповідав за моральний, розумовий і фізичний розвиток усіх юнкерів ввіреного йому підрозділу. Крім того, був зобов'язаний безпосередньо займатися з ними стройовим навчанням і контролювати їх позакласні заняття.

У перші роки з моменту створення юнкерських училищ офіцери у виховній роботі керувалися правилами колишніх кадетських корпусів, а також загальними положеннями нових документів. Спеціальних інструкцій з виховної роботи не було. З виданням у 1869 р. Збірки військових постанов, що містила окремі положення про напрями виховання, робота здійснювалася більш цілеспрямовано і предметно. В Інструкції юнкерським училищам (1871) було вже спеціальне друге відділення, присвячене моральному вихованню [9, с. 166–167].

З виходом «Инструкции по воспитательной части для военных гимназий и прогимназий» (1881) всі юнкерські училища прийняли її до відома і керувалися у реалізації фізичного і морального виховання [8, с. 487]. Тому основні напрями, форми, засоби і методи виховання у юнкерських училищах були, багато в чому схожими з виховною роботою військових гімназій, однак враховувалися, природно, вікові і психологічні особливості юнкерів.

Усі питання життєдіяльності юнкерських училищ, зокрема й організації морального виховання юнкерів, були детально висвітлені в двох інструкціях («Инструкция, определяющая правила военного воспитания и устройства внутреннего порядка в военных училищах», затверджена військовим міністром 3 червня 1900 р. та «Инструкция, определяющая правила военного воспитания и устройства внутреннего порядка в юнкерских училищах», затверджена військовим міністром 10 липня 1901 р.).

Важливим напрямом у розвитку моральності було виховання релігійних почуттів. З цією метою використовувалися різноманітні форми, засоби і методи роботи, деякі з них показали свою дієвість і можуть бути використані в сучасних умовах.

Велике значення в релігійній освіті й вихованні юнкерів надавалося вивченню і щоденному читанню ними молитов.

Певну значення мали церковні паради, які присвячувалися найважливішим датам царської сім'ї й релігійним святам. Від юнкерських училищ на них зазвичай виділялася рота юнкерів. Вільні від служби офіцери і класні чини прибували в парадній формі.

3-поміж найважливіших якостей поряд з релігійністю, вихованню яких в училищах надавалася значна увага, були патріотизм, вірність Престолу і Батьківщині. На виняткову важливість цієї якості для військовослужбовця

вказував М. Драгомиров: «Там, где человек любит свою родину, любит свою часть, там он не задумывается жертвовать собою для их блага» [3, с. 15].

Патріотичні почуття виховувались викладачами під час занять з історії, військової історії, географії, російської мови і тактики, на що спрямовували їх «Руководящие указания для преподавания учебных предметов...». Наприклад, у 1884–1885 н. р. чітко визначалася мета військової історії: «Ознакомить юнкеров, с общим ходом войн, в которых принимала участие русская армия, с обращением особенного внимания на выдающиеся ее подвиги и достигнутые результаты» для того, щоб «возбуждать, в них благородное соревнование идти по следам избранных людей, характер и действия которых становятся, предметом любви и уважения потомства» [5, с. 59–60].

Важливими засобами виховання моральної поведінки були дисципліна і традиції. Під військовою дисципліною розумівся етично-правовий засіб узгодження за змістом, напрямом і мотивами діяльності осіб [1, с. 113]. У «Справочной книжке для юнкеров Елисаветградского кавалерийского училища» зазначалося, що військова дисципліна полягає у точному і ретельному дотриманні правил, що передбачаються військовими законами. Кожен юнкер мав беззаперечно виконувати накази керівництва, суворо дотримуватися субординації, молодший обов'язково повинен виявляти належну повагу до старшого за званням, як на службі, так і поза нею, за недотримання вказаної вимоги старший міг нагадати про порушення субординації чи арештувати, якщо порушник дисципліни відмовлявся виконувати накази старшого за званням, він ніс відповідальність відповідно до закону [10, с. 26–27].

Традиції займали важливе місце в Елисаветградському кавалерійському юнкерському училищі. Ротмістр 4 драгунського Новотроїцько-Екатеринославського полку Б. Калінічев у своїх спогадах зазначав: «Каждый настоящий в душе военный человек не может представить себе никакой воинской части, в которой бы не было традиций ... юнкер нашей школы не имел права ездить на одноконном извозчике или трамвае, а должен был взять непременно пароконного; ... младший юнкер в ресторане или кондитерской в присутствии старшего юнкера не имел права расплачиваться сам за себя; ... юнкер не имел права идти по улице с пакетом в руках, а должен был в таком случае ехать на извозчике; юнкер не имел права сидеть на галерке в театре, если не было других свободных мест» [4, с. 182].

Як особлива традиція, як і в інших кавалерійських училищах, існував «цуцк» (з нім. Zuck – різкий рух; підштовхування до руху, різкий ривок поводами [12]) – система залучення до юнкерських традицій, система юнкерського самоврядування і застосування внутрішніх каральних заходів.

Як згадує Б. Калінічев, метою «цука» було удосконалення фізичних якостей і розумових здібностей юнкера: «шуткой и постоянными физическими упражнениями выработать находчивость, из неповоротливого тюленя сделать отчетливого строевика» [4, с. 183]. Окрім цього він допомагав створенню духу взаємодопомоги на молодших курсах. Так, юнкери, що вийшли з родини військових, допомагали «штатським» ознайомитися з традиціями і легше пристосуватися до життя.

До кожного юнкера молодшого класу («звіра», «сугубого пернача») після вступу до училища прикріплювався «дядька» («благородний корнет») – юнкер старшого класу, який безпосередньо спостерігав за ним (у вільний від навчання час) і виховував – «приборкував звіра», ознайомлював його з традиціями, звичаями, поведінкою, заснованими на суровій дисципліні.

Одразу після вступу юнкери вивчали необхідну інформацію, займалися фізичними вправами, і поступово навчалися давати правильні відповіді на запитання старших. Цей процес називався оволодінням «звіриним чуттям». Невиконання основних правил каралося нарядом чи «постановкой под винтовку» [4, с. 90–91, 117–118].

Після трьох з половиною місяців навчання перед Різдвяними канікулами «корнетським комітетом» проводився «традиційний іспит» на перевірку «звірячої зрілості». Тільки за умови його успішного складання молоді юнкери могли поїхати на канікули. Повідомлялося про іспит за кілька днів до відпустки «наказом по курілці», чітко визначалися день, час і місце іспиту. Перевірялося знання «полчків», їх форми, шефів, нагород, срібних труб, Георгіївських Штандартів і «шкільної літератури» [4, с. 118–119].

У визначений день за вкритим червоним сукном столом, на якому знаходились атрибути кавалерійського обмундирування, зброї, сидів «корнетський комітет», що складався із «зубрів-традіціонерів». Молоді юнкери викликалися за списком до столу, тягнули білети, готувались до відповідей перед «екзаменаторами» і повинні були дати чітку відповідь на запитання. Білет складався з п'яти запитань: 1) один Гвардійський Кавалерійський полк; 2) один Армійський Уланський; 3) один Армійський Драгунський; 4) один Армійський Гусарський;

5) питання з «шкільної літератури». Крім того задавалися питання з усього «курсу» на кмітливість [4, с. 119, 184].

В училищі панував суворий спартанський режим. З ночівлею до дому ніхто не відпускався. Винятком були Різдвяні, Пасхальні і літні канікули [4, с. 94]. У відпустку юнкери могли піти три рази на тиждень: в середу після 18.00, в суботу після Всеншної, в неділю після Обідні, а також у Дванадцяті свята та табельні дні. Для отримання відпустки проводилась ретельна потрійна перевірка: взводного портупей юнкера, чергового по ескадрону і чергового офіцера по училищу. З відпустки вихованці повинні були повертатися не пізніше 23.00 [4, с. 94].

За спогадами полковника III-ого Гусарського Єлисаветградського полку О. Рябініна юнкеру молодшого курсу піти у відпустку до Різдвяних канікул було практично не можливо. Навіть якщо його форма була в порядку, він склав «первоначалку», стоянки, форми кавалерійських полків, їх нумерацію і назви, йому задавалися каверзні питання. Наприклад: «Які підпруги у Охтирського полку?», «Якого кольору очі у дружини командира 5-ого ескадрону Сумського полку?» (Юнкер мав здогадатися, що у Сумському полку тільки чотири ескадрони – *примітка О. П.*), «Коли вальтрап одягається в рукава?» («Когда благородный корнет под влиянием усталости от выпитого шампанского, забывает, что вальтрап является частью седельного убора») і под.) [4, с. 186]. Але після Різдвяних канікул тиск на юнкерів поступово зменшувався і повністю зникав до травня, оскільки в польовому таборі старші і молодші курси були практично рівні [4, с. 104–105]. До того ж під час літнього перебування у таборі старшокласники підшукували собі друзів, з якими в майбутньому служили б [4, с. 188].

Можна зробити висновок, що вагомим напрямком роботи у Єлисаветградському

кавалерійському юнкерському училищі було моральне виховання, яке здійснювалося викладачами, стройовими офіцерами і юнкерами старших класів, за допомогою двох основних засобів — дисципліни і традицій.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Военная энциклопедия: в XVIII т. / [под ред. К. И. Величко, В. Ф. Новицкого, А. В. фон-Шварца, В. А. Апушкина, Г. К. фон-Шульца]. – СПб.: Т-во И. В. Сытина, 1911. – Т. IX. – 1912. – 322 с.
2. Галкин М. Новый путь современного офицера / М. Галкин. – СПб: Военная Типография, 1907. – 143 с.
3. Драгомиров М. И. Подготовка войск в мирное время: (Воспитание и образование) / Михаил Иванович Драгомиров – Киев: Тип. Окр. Штаба, 1906 – 126 с.
4. Исторический очерк Елисаветградского кавалерийского училища с воспоминаниями питомцев школы к столетию со дня основания училища / [под ред. С. Н. Ряснянского]. – Нью-Йорк: Издание объединения б. юнкеров Елисаветградского кавалерийского училища, 1965. – 239 с.
5. Инструкция по учебной части и программы для преподавания учебных предметов в военных училищах. – СПб., 1883. – 210 с.
6. Комаровский Е. А. Воспитательные аспекты кадетских традиций в российских императорских кадетских корпусах XIX – начала XX вв. / Е. А. Комаровский // Ассоциация военно-исторической антропологии и психологии «Человек и война» Военно-историческая антропология: ежегодник / сост. Е. С. Сенявская. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2002. – С. 200–400 с.
7. Плаксин В. Заметка об обязанностях офицеров в военных училищах / В. Плаксин // Педагогический сборник. – 1865. – № 6. – С. 455.
8. Приложения к систематическому сборнику приказов по военному ведомству и циркуляров Главного штаба. – СПб., 1883. – С. 487.
9. Свод Военных Постановлений. – Кн. XV. – Изд. 3-е. – СПб.: Военная типография, 1907. – 447 с.
10. Справочная книжка для юнкеров Елисаветградского кавалерийского училища. – Одесса, 1911. – 206 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Перцов Олександр Володимирович — здобувач кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: історія вітчизняної педагогіки, історія військової освіти.

УДК 796.011

ОСВІТНІЙ ПРОСТІР ЯК МЕТАФОРМАСИНЕРГЕТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСОБИСТІСНОГО САМОРОЗВИТКУ

Микола ПІВЕНЬ, Андрій ІЩЕНКО (Кіровоград)

Матеріали широкого кола теоретико-експериментальних досліджень продемонстрували важливу роль методологічних основ у вирішенні проблем професійної освіти. Було засвідчено стрімке збагачення психолого-педагогічних наук новими знаннями, новітніми освітніми технологіями та розширенням сфери впровадження в динамічну

систему освіти дидактичних інновацій. **Професійна освіта стає предметом інтегративних, міждисциплінарних досліджень.** Її гуманістичні й антропологічні тенденції сприяють підвищенню вимог до рівня професійної надійності майбутніх фахівців. Новий підхід до професійної освіти, з точки зору конструктивізму й синергетики, передбачає